
AB Vizyonları ve Türkiye'nin AB Üyeliği

Zeki Sarığil^o

Giriş

Avrupa Birliği (AB)'nin öncüsü olan Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)'nin 6 Avrupa ülkesi (Belçika, Almanya, Fransa, İtalya, Lüksemburg ve Hollanda) tarafından 20. yüzyılın ortalarında kurulmasından bu yana Avrupa'daki bütünleşme süreci 21. yüzyılın başlarında 27 üyeli Avrupa Birliği'yle sonuçlandı. Türkiye'nin bu bütünleşme sürecine katılımı 1959 yılında AET'ye üyelik başvurusuyla oldu. Bu başvurudan dört yıl sonra, Türkiye ile AET Ankara'da Ortaklık Anlaşması'nı imzaladı ki bu anlaşmanın 28. maddesine göre Türkiye gelecek bir zamanda topluluğa tam üye olarak katılabilecekti. Ancak o tarihten bu yana AB-Türkiye ilişkileri hep inişli çıkışlı oldu. Mesela 1980 darbesini takip eden süreçte, Ocak 1982'de, AET Ankara Anlaşması'nı askıya alma ve Türkiye ile siyasi ilişkileri dondurma kararı aldı. 4 yıl sonra ilişkiler yeniden düzelmeye başladı ve 1987 yılında Türkiye AET'ye tam üyelik başvurusunda bulundu. Bu başvuruya cevap olarak AB Komisyonu 1989 yılındaki kararında topluluğun yeni üye almasının 1992 yılına kadar gündemde olmadığını belirtti. 1995 yılında ise Türkiye AB ile Gümrük Birliği anlaşmasını imzaladı, ki bu anlaşma o dönemde tam üyelik yolunda önemli bir adım olarak sunulmuştu. Ancak Aralık 1997 yılındaki Lüksemburg zirvesinde Türkiye'nin aday adaylığı kabul edilmesine rağmen Türkiye, AB'nin doğuya doğru genişleme sürecinin dışında tutuldu. Bu olumsuz karardan iki yıl sonra, 1999 Helsinki Zirvesi'nde ise Türkiye'nin

^o Muğla Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Öğretim üyesi.

üyelik için adaylığı AB tarafından resmen kabul edildi. Helsinki sonrası süreçte Türkiye'nin Kopenhag kriterlerini yerine getirdiği sonucuna varan AB Komisyonu, Ekim 2004'teki raporunda üye ülkelere Türkiye ile üyelik müzakerelerinin açılmasını önerdi ve Ekim 2005 tarihinde de AB ile Türkiye 'ucu açık' olarak nitelendirilen üyelik görüşmelerine başladı.

Ancak Türkiye'nin AB'ye üyeliği hâlâ birlik içinde oldukça tartışmalı konulardan biridir ve zaman zaman da AB içinde büyük ayrılıklara, tartışmalara yol açabilmektedir.¹ Bir diğer ifadeyle, AB üyesi hükümetlerin Türkiye'nin üyeliği konusundaki pozisyonları büyük bir farklılık ve değişkenlik göstermektedir. Aynı durum AB üyesi toplumların Türkiye'nin üyeliğine olan bakışında da görülmektedir (bkz. Ek Tablo 2).² Bu makalenin temel amacı AB üyesi hükümetlerin Türkiye'nin AB üyeliğine bakışlarındaki bu farklılıkların anlaşılmasında, Türkiye-AB ilişkileri konusundaki tartışmalarda pek de dikkate alınmayan bir faktörün, üye ülkelerin sahip oldukları *AB vizyonunun*, etkisini incelemektir. Bu inceleme daha çok 2005 yılında Türkiye ile üyelik müzakerelerinin açıldığı dönem öncesi AB üyesi ülkelerdeki siyasi elit arasındaki tartışmalar ve söylemler üzerinden yapılacaktır.

Makalenin temel argümanı kısaca şu şekilde ifade edilebilir: AB üyesi ülkelerin Türkiye'nin üyeliğine olan bakışını anlayabilmek için ilgili ülkenin sahip olduğu AB vizyonunu da bilmek ve anlamak gerekir. Ancak Türkiye-AB ilişkileri tartışmalarında bunun yeterince yapılmadığı görülmektedir. Bu tartışmalarda genel olarak oldukça bütünsel/monolitik bir yaklaşımla bazı tarihi ve kültürel gerçeklikler üzerinden AB üyesi ülkelerin Türkiye'yi ya hiçbir şekilde eşit statüde bir üye olarak kabul etmeyeceği ya da Türkiye'nin AB'ye kesinlikle gireceği gibi tezler ileri sürülüyor. Oldukça sorunlu olan bu tür yaklaşımlar Türkiye-AB ilişkilerini anlamada ve sonuç olarak da bu ilişkilerin geleceğini öngörmede yetersiz kalmaktadır. Bu yaklaşım sorunludur çünkü bugünkü AB'nin içinde oldukça farklı AB vizyonları mevcuttur ve bunlar da zaman zaman birbirleriyle çatışabilmektedir. AB içindeki bu farklı vizyonlardan dolayı AB üyesi ülkelerin birliğin genişlemesi konusundaki pozisyonları da oldukça farklı olabilmektedir. Kısacası AB içindeki bu farklılıkları anlamadan Türkiye'nin AB'ye olan üyeliği konusundaki analizler sorunlu ya da en azından oldukça sınırlı kalmaktadır.

Bu çalışma şu şekilde yapılandırıldı. Birinci bölüm mevcut literatürde yer bulan ve AB üyesi ülkelerin aday ülkelere karşı pozisyonlarını belirleyen bazı faktörlere kısaca değinilecek. İkinci bölümde ise rolü pek fazla tartışılmasa da Türkiye'nin üyeliği tartışmalarında daha da belirleyici olan bir diğer faktör (*AB vizyonu*) ve onun üç temel versiyonu (*bukuki, kültürcü ve materyalist*) tartışılacak ve

¹ Bakınız *Enobserver*, 25 Eylül 2007; Kirişçi, Kemal, "Turkey and the European Union: The Domestic Politics of Negotiating Pre-Accession", *Macalester International Journal*, Cilt 15, 2005.

² Şunu da eklemek gerekir ki adaylığı AB toplumlarınca en az desteklenen ülke Türkiye'dir (bkz. Ek Şekil 2).

bu vizyonlara sahip kimi aktörlerin Türkiye'nin üyeliğine hakkındaki görüşleri örneklendirilecek. Üçüncü bölümde ise hangi üye ülkede hangi vizyonun belirleyici olduğu sorusu cevaplandırılmaya çalışılacak. Sonuç bölümünde ise çalışmanın argümanı özetlenecek ve AB-Türkiye ilişkilerinde daha sağlıklı politika üretilmesi konusunda bazı önerilerde bulunulacak.

1. AB Ülkelerinin Pozisyonlarını Etkileyen Bazı Faktörler

Mevcut çalışmalar şunu göstermektedir ki aday ülkeyle olan ikili ekonomik ilişkiler; tarihi, kültürel bağlar, tecrübeler ve coğrafi yakınlık gibi faktörler AB içindeki ülkelerin o aday ülkenin üyeliği konusunda pozisyonlarını önemli ölçüde etkilemektedir. Mesela coğrafi yakınlık faktörünü ele alırsak, Schimmelfennig'in de gösterdiği gibi AB'nin 2004 doğu genişlemesi sırasında Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine komşu olan AB üyesi ülkeler bu ülkelerin AB'ye katılımına çok daha fazla destek verdiler.³ Bunun en önemli sebeplerinden biri de coğrafi yakınlık karşılıklı bağımlılık yaratmaktadır ve üyeliğin gerçekleşmesi durumunda oluşacak ekonomik ve güvenlik alanlarındaki kazançlar ilgili AB üyesinin kendine yakın olan ülkenin adaylığına çok daha olumlu yaklaşmasına neden olmaktadır.

Bu faktörlerin Türkiye'nin üyeliği konusunda da AB üyelerinin pozisyonlarını etkilediğini söylemek mümkün. Mesela, ikili ekonomik ilişkiler açısından duruma bakarsak, Şekil 1'de görüldüğü gibi Türkiye'ye olan ihracatın toplam ihracata olan oranı en yüksek ülkelerden bazıları Yunanistan, İtalya, Almanya, İspanya ve İsveç'tir. Aynı zamanda bu ülkelerin Türkiye'den ithalatı da genel ithalatları içinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu da şu anlama gelmektedir ki diğer ülkelere göre bu ülkeler Türkiye ile çok daha sıkı bir ticari ve ekonomik ilişki içindedir. Sonuç olarak da Türkiye'ye AB kapısının kapatılması sonucunda oluşacak krizden ekonomik anlamda en çok bu ülkeler etkilenecektir. Bundan dolayı olsa gerek ki bu ülkelerdeki hükümetler üyelik görüşmelerinin başlatılması tartışmalarında Türkiye'nin üyeliğine karşı daha olumlu bir yaklaşım içinde oldular. Aktif ve etkili bir ticari grup olan Almanya Dış Ticaret Federasyonu'nun başkanı Anton F. Boerner de ekonomik bağların önemine vurgu yapmıştır. Boerner'e göre Almanya'nın önemli bir ticaret ortağı olan Türkiye'nin AB'ye üyeliği Alman ekonomisini de canlandıracaktır.⁴ Bütün bunlar da mevcut ekonomik bağların üye ülkelerin adaylara olan yaklaşımını etkilediği tezini güçlendirmektedir.

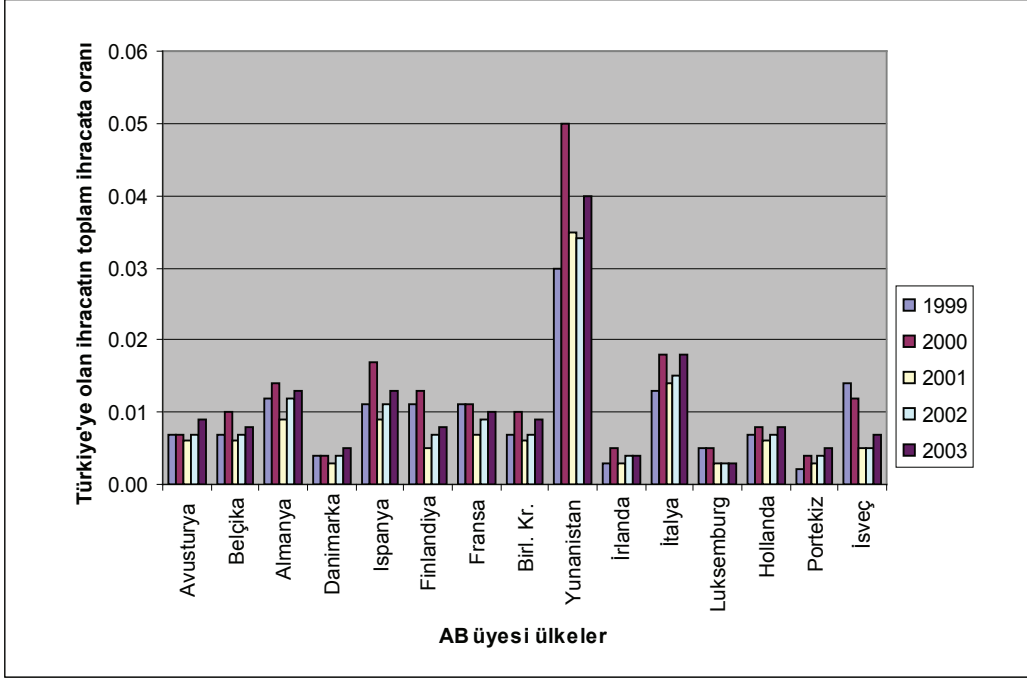
Ancak üye ülkelerin AB'nin genişlemesi konusundaki pozisyonlarını analiz eden mevcut akademik çalışmalarda *AB vizyonu* faktörü gereken ilgiyi görmemiştir.

³ Frank Schimmelfennig, "The Community Trap: Liberal Norms, Rhetorical Action, and the Eastern Enlargement of the European Union", *International Organization*, Cilt 55, No 1, 2001, s. 47-80. Ayrıca bakınız: Desmond Dinan, "The Road to Enlargement", Maria Green Cowles ve Desmond Dinan (der.), *Developments in the European Union*, New York, Palgrave/Macmillan, 2004, s. 16.

⁴ *Eubusiness*, 28 Eylül 2004.

Bu faktör özellikle Türkiye gibi bir aday ülkenin üyeliğinin değerlendirilmesinde çok daha belirleyici olabilmektedir. Neticede Türkiye'nin AB'ye üyeliği oldukça önemli bir gelişme olacaktır; çünkü içinde bulunduğu coğrafyasıyla, farklı bir kültürel ve sosyal yapısıyla ve genişliğiyle Türkiye üye olduğu takdirde AB'yi geri

Şekil 1: AB üyesi 15 ülkenin Türkiye'ye olan ihracatlarının toplam ihracatlarına oranı (1999-2003)

dönülemez bir şekilde ve önemli ölçüde değiştirecektir. AB'nin 2004 yılındaki doğu genişlemesinde 10 yeni üye ülke birliğe katıldı. Türkiye'nin üyeliği tek başına neredeyse AB için ikinci bir doğu genişlemesi anlamına gelmektedir. Mesela, 2004 yılında AB'nin nüfusu 10 yeni ülkenin katılımıyla 75 milyon artarken, alan olarak da 738 km² genişledi. Türkiye tek başına AB'ye çok daha fazla bir nüfus ve coğrafi alan katacaktır.

Şunu da kabul etmek gerekir ki Türkiye'yi 2004 yılında birliğe katılan üye ülkelerle bir tutmamak gerekir. Mayıs 2004'te gerçekleştirilen doğu genişlemesinde Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin AB'ye katılımı bir kesim tarafından 'zorla birbirinden ayrılmış aile üyelerinin yeniden bir araya gelmesi' olarak değerlendirildi.⁵ Yani AB içindeki kimi aktörler için bu genişleme akrabalığın getirdiği bir zorunluluktan (*kinship-based duty*).⁶ Ancak Türkiye aileye dışarıdan katılacak bir yabancı

5 Michael Baun, "A Wider Europe: The Process and Politics of European Enlargement", Oxford, Rowman and Littlefield Publishers Inc., 2000, s. 11.

6 Bakınız Helene Sjursen, "Why Expand? The Question of Legitimacy and Justification in the

konumunda kalıyor çünkü üye olduğu takdirde Türkiye birlik içinde tek Müslüman ülke olacak. Bu da AB'nin 21. yüzyılın başlarında ikinci önemli değişimini, belki de en önemlisini, yaşaması demektir. O açıdandır ki mevcut üyelerin ileride nasıl bir AB istedikleri sorusu Türkiye'nin üyeliği söz konusu olunca daha da önem kazanmaktadır ve yine bundan dolayı AB içindeki Türkiye'nin üyeliği ile ilgili tartışmalar zaman zaman AB'nin kendini tartışmasıyla sonuçlanmaktadır. Mesela Avrupa'daki bu bütünleşmenin sonunda bir serbest ticaret alanı yerine ortak kültür temelinde federal nitelikli siyasi bir yapının ortaya çıkmasını arzulayan kimi kesimler için Türkiye'nin AB'ye katılımı bu amaca ulaşılmasını engelleyecektir.⁷ Almanya'nın Bavyera eyaletinin muhafazakar Başbakanı Edmund Stoiber'in şu sözleri bu görüşü çok güzel ifade etmektedir: "Biz bir serbest ticaret alanından ziyade oldukça gelişmiş bir siyasi birlik istiyoruz. Türkiye'nin üye olması durumunda bu mümkün olmayacaktır".⁸ Makalenin takip eden bölümünde AB içinde öne çıkan üç ana AB vizyonu ve bunların Türkiye ile ilgili tartışmalarda oynadıkları roller ele alınacak ve örneklendirilecek.

2. AB'de Üç Temel 'AB Vizyonu'

Hukuki Vizyon

Bu vizyona sahip kesimlere göre AB, Avrupalı ülkelerin bir araya gelerek imzaladıkları ve demokrasi, temel hak ve özgürlükler ve hukukun üstünlüğü gibi değerleri esas alan antlaşmalar sonucunda doğmuş daha çok hukuki bir sistemdir. Bir diğer ifadeyle AB bütünleşmesi hukuki bir süreç olarak tanımlanmaktadır ve bunun sonucunda doğan yapı da hukuki sistemler bütünü olarak algılanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında AB'nin genişlemesinin temel koşulu da birçok alanda mevcut AB yasalarının ve uygulamalarının (*EU acquis*) ve bu yasaların temel aldığı evrensel nitelikli değerlerin sözkonusu aday ülke tarafından kabul edilmesi ve yaşama geçirilmesidir. Bir diğer ifadeyle bu vizyon AB'nin genişlemesini daha çok *teknik* ve *hukuki* bir süreç olarak değerlendirmektedir.

Bu vizyonun AB'nin bazı temel antlaşmalarında açık bir şekilde ifade edildiğini görmekteyiz. Mesela Maastricht Antlaşması'nın 49. maddesine göre demokrasi, insan haklarına saygı ve temel özgürlükler ve hukukun üstünlüğü ilkelerine sahip her Avrupa ülkesi birliğe üye olmak için başvurabilir. Aktörler bazında ise bu

EU's Enlargement Policy", *Journal of Common Market Studies*, Cilt 40, No 3, 2002, s. 491-513.

⁷ Neil Nugent, "The Eu and the 10+2 Enlargement Round: Opportunities and Challenges" Neill Nugent (der.), *European Union Enlargement*, New York, Palgrave/Macmillan, 2004, s. 10.

⁸ *The Times*, 9 Aralık 2002. Bazı çalışmalar bu görüşe karşı çıkmaktadır. Mesela Grabbe'ye göre Türkiye'nin üyeliği AB'ye daha fazla çeşitlilik (*diversity*) getirecektir ancak yeni üye katılımı bütünleşmenin yavaşlamasına neden olmak yerine AB'nin yeni alanlarda politika üretecek olması nedeniyle genişleme süreci bütünleşme sürecine olumlu katkıda bulunmaktadır. Bu konuda daha fazla tartışma için bakınız Heather Grabbe, "What the New Member States Bring into the European Union", Neill Nugent (der.), *European Union Enlargement*, New York, Palgrave/Macmillan, 2004, s. 70-94.

vizyonun AB kurumlarınca, özellikle de AB Komisyonu tarafından, daha fazla paylaşıldığını söylemek mümkün. Özellikle AB Komisyonu'nun Türkiye ile ilgili hazırladığı raporlarda ve değerlendirmelerde hukuki vizyonun yansımaları çok net bir şekilde görülmektedir. Zaten bu raporlara hakim olan konu çeşitli alanlarda (siyasi, ekonomik vb.) AB yasa ve uygulamalarının ne kadarının ilgili aday ülke tarafından yerine getirildiği ya da getirilmediğidir. Mesela Türkiye ile ilgili 2003 yılına ait raporda şu ifadeler yer almaktadır:

Geçen 12 ay içinde Kopenhag kriterlerinin yerine getirilmesi sürecinde Türkiye çok önemli yasal girişimlerde bulundu. Türkiye bu raporda yer alan önemli konulara da eğilmelidir. Özellikle yargı bağımsızlığı ve etkinliği, temel hakların kullanımını konusundaki genel çerçeve, asker-sivil ilişkilerinin Avrupa'ya uyumlu hale getirilmesi, kültürel haklar gibi konularda özel bir çaba gösterilmelidir. Aynı zamanda Türkiye yasaların tam anlamıyla ve etkin bir şekilde uygulanmasını ve Avrupalılar gibi Türk vatandaşlarının da insan haklarından ve temel özgürlüklerden yararlanmasını sağlamalıdır.⁹

Fransa Başbakanı Dominique de Villepin'in üyelik müzakerelerinin başlaması şartı olarak Türkiye'nin Kıbrıs'ı tanıması gerektiği önerisine karşı genişlemeden sorumlu Komisyon üyesi Olli Rehn'in şu ifadeleri de hukuki vizyonun Türkiye ile ilgili tartışmalardaki yansımalarına bir başka örnektir: "2004 yılında gerçekleştirilen zirvede AB üyelerinin üzerinde anlaştığı üyelik görüşmelerinin başlaması için gereken şartları Ankara yerine getirmiştir... Bu durumda sıra AB üyesi ülkelere. Sorumluluk bilinciyle hareket etmek ve Türkiye'ye karşı verilen sözleri yerine getirmek zorunluluğu vardır".¹⁰ Kimi zaman AB Parlamentosu'nda da bu anlayışın yansımaları görülmektedir. Dış İlişkiler Komitesi'nin 30 Kasım 2004 tarihindeki görüşmesinde 50'ye karşı 18 oyla kabul ettiği raporunda Türkiye'ye üyelik yerine önerilen 'özel ortaklık' gibi alternatifler reddedilerek, Türkiye'nin demokrasi gibi kriterleri yerine getirdiği takdirde tam üye olarak AB'ye katılabileceği görüşü ifade edilmiştir. AB Başkanlığı tarafından da benzer görüşler dile getirilmektedir. Fransa'nın yeni Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy'nin Türkiye'nin üyeliğinin tartışılmaya açılması önerisine karşı olarak Temmuz 2007'de başkanlığı devralan Portekiz'in AB'den sorumlu Bakanı Manuel Lobo Antunes Türkiye ile sürdürülen görüşmelerin hedefinin tam üyelik olduğunu ve Türkiye'nin kriterleri yerine getirdiği takdirde bunun gerçekleşeceğini belirtmiştir.¹¹

Bu tür bir hukuki anlayış sadece AB düzeyinde değil, üye ülkelerdeki siyasilerin Türkiye tartışmalarında da zaman zaman kendini göstermektedir. Mesela Hollanda Başbakanı Jan Peter Balkenende'nin şu sözleri hukuki yaklaşımın oldukça açık bir ifadesidir: "Türkiye'nin üyeliği konusunda asıl belirleyici olan faktör

⁹ European Commission, 2003, s. 45.

¹⁰ Honor Mahony, "EU calls on government to act responsibly over Turkey", 10 Ağustos 2005, <http://euobserver.com/?sid=9&aid=19677> (10 Ağustos 2005).

¹¹ *BBC News Online*, 28 Haziran 2007.

kültürel farklılıklar ya da Türkiye'nin Müslüman kimliği olmamalıdır. Asıl belirleyici olan oyunun kurallarıdır ki o da üyelik kriterleridir [Kopenhag kriterleri]... Türkiye'ye karşı dürüst olmalıyız ve bu da 2002 yılında almış olduğumuz kararın gereğini yerine getirmeyi ve mevcut kriterlerden başkaca bir kriter öne sürmemeyi gerektirmektedir".¹²

Kıyası hukuki vizyona sahip kesimler için Avrupa projesi daha çok hukuksal bir süreçtir ve birliğin genişlemesinde de asıl belirleyici olan ilgili adayın AB kriterlerini yerine getirmesi ve AB hukukunu benimseyerek uygulamaya geçirmesidir. Ancak şunu da eklemek gerekir ki hukuksal vizyona sahip kesimler arasında da Türkiye'nin üyeliği konusunda tam bir uzlaşma yoktur. Her ne kadar kriterlerin yerine getirilmesi ve AB yasalarının uygulanması belirleyici faktör olsa da aday ülkenin bunları ne kadar yerine getirdiği meselesi tartışmalara konu olabilmektedir. AB içinde kimi kesimler 1999 yılında Türkiye'ye aday ülke statüsü verilmesini takip eden süreçte Türk hükümetlerinin AB hukukuna uyma yolunda önemli reformlar gerçekleştirdiklerini teslim etseler de Türkiye'nin hâlâ ne kadar bu değerleri ve ilkeleri özümsemiştiği ve ne kadar bu yasaları uyguladığı tartışmaları devam etmektedir.¹³

Kültürcü Vizyon

Bu vizyona göre birliğin temelini oluşturan faktörler Avrupa'daki ortak normlar, gelenekler ve inançlar, kısacası 'ortak Avrupa kültürüdür'. Bu vizyonun bakış açısıyla bakıldığında, AB, ortak kültüre ve geçmişe sahip ülkelerin bir araya gelerek oluşturduğu bir projedir. Bir diğer ifadeyle Avrupa'daki bu bütünleşme süreci herşeyden önce kültürel bir bütünleşme olarak değerlendirilmektedir. Kültürcü vizyona sahip kimi kesimler Avrupa bütünleşmesinin temelini oluşturan faktörün Hristiyanlık gibi inançların olduğunu öne sürmektedir. Radikal denilecek bu anlayışa göre AB'nin genişlemesi de belli bir ortak kültürel miras üzerine kurulan bir grubun yine o kültürü paylaşan diğer ülkeleri içine alarak *nitel* değil, daha çok *nicel* olarak genişlemesi şeklinde algılanmaktadır.

Bu yaklaşıma göre Türkiye 'Müslüman nüfusu ve kültürüyle' zaten bu kültürel yapının dışında kalmaktadır. Bir diğer ifadeyle Türkiye hem coğrafi hem de kültürel olarak Avrupa sınırlarının dışındadır. O nedenle de tam üye olarak birliğe kabulü mümkün değildir. Bu anlayışın en güzel örneklerden birini de o dönemde Vatikan Kardinali ve şu anda Papa olan Joseph Ratzinger sundu. Ratzinger'e göre Türkiye farklı kültürü ve inancıyla Avrupa'yla sürekli bir çelişki içindedir. Böyle bir ülkenin herhangi bir şekilde AB'ye üyeliği büyük bir hata olacaktır. Kardinale göre Türkiye Avrupa hayalini bırakmalı ve daha gerçekçi bir şekilde davra-

¹² BBC News Online, 21 Temmuz 2004.

¹³ Örnek olarak Komisyon'un bu konudaki görüşlerine bakılabilir (European Commission Report on Turkey, 2004).

narak Arap dünyasıyla siyasi bir birlik kurmalıdır.¹⁴ Bir başka örnek de Fransa Parlamentosu'ndaki Türkiye ile ilgili tartiŐmalarda sağcı Halk Hareketi Birliği (*Union for a Popular Movement*) partisinin bir  yesi olan Philippe Pemezec'in Şu sözleri olacaktır: "Türkiye'nin AB'ye  yeliği birliğin kültürel ve tarihi referenslerini anlamsızlaŐtıracak ve bizlerin Greko-Roman ve Yahudi-Hıristiyan mirasıyla olan bağlarımızın koparılmasına neden olacaktır".¹⁵

Kültürcü anlayış Türkiye'nin AB'ye üyeliğinin birlik için getirileri ve götürüleri tartiŐmalarında da sürekli kendini göstermektedir. Bu tartiŐmalarda  ne çıkan konulardan biri de 'g  ' olmaktadır. 2000 yılına ait bir rakama göre AB  yesi ülkelerde AB dıŐından gelen ve yasal olarak o ülkelerde bulunan yaklaŐık 11 milyon insan bulunmaktadır ve bunun yaklaŐık 3.5 milyonunu Türkler oluŐturmaktadır. Mevcut bazı çalışmalar üyelik sonrası g  n fazla olmayacağını iddia etse de,¹⁶ AB içindeki bir beklentiye göre Türkiye'nin  yeliği Türkiye'den diğer AB  yesi ülkelere büyük bir güce neden olacaktır. Kültürcü anlayışa sahip kimi kesimlere göre Türkiye'den Avrupa'ya doğru bir nüfus akıŐı Avrupa'nın İslamlaŐmasına yol açacak ve bu da özellikle batı Avrupa  lkelerinde büyük bir istikrarsızlık yaratacaktır. Bu anlayışın ilginç bir örneğini eski Fransa Başbakanı Jean-Pierre Raffarin sunmuŐtur. Raffarin'e göre Türkiye'nin üyeliğiyle birlikte "İslam ırmağı batı laikliğinin yatağına doğru akacaktır".¹⁷ Benzer bir görüş de o dönemde ortak pazardan sorumlu AB Komisyonu  yesi Frits Bolkestein tarafından dile getirildi. Bolkestein'e göre Türkiye'nin  yeliği Avrupa Birliği'nin geleceğini tehlikeye sokacaktır  nk  üyelik sonrası oluşacak g c dalgaları Avrupa'nın İslamlaŐmasına yol açacaktır ve bu da 17. yüzyılda Avrupa'yı ele geçirmek için Müslümanlar ve Hıristiyanlar arasında yaŐanmıŐ olan savaŐın sonucunun tersine dönmesi demektir.¹⁸ Yine Fransa'da Le Pen liderliğindeki Milli Cephe (*National Front*), Avusturya'da  zg rl k Partisi (*Freedom Party*), Belçika'da Flaman Bloğu (*Flemish Bloc*) gibi aşırı sağcı partiler de Türkiye'nin  yeliğine kültürel farklılık gibi nedenlerden dolayı karşı çıkmaktadırlar. Bu partiler Müslüman kültürün Avrupa kültürüyle uyuŐmadıđını ve Türkiye'nin üyeliğiyle birlikte de Avrupa'nın İslamlaŐacađı gibi tezleri savunmaktadırlar. Benzer bir tablo AB parlamentosunda da görülmektedir. Mesela Türkiye ile üyelik müzakerelerinin açılmasıyla ilgili oylama sırasında (Aralık 2004), parlamentodaki Liberaller, YeŐiller ve Sosyalistler olumlu oy kullanırken aşırı sağcı üyeler karşı oy kullandılar.

¹⁴ Honor Mahony, "Vatican stirs debate on Turkish EU membership", 16 Ağustos 2004, <http://www.euobserver.com/?aid=17087&print=1> (16 Ağustos 2004).

¹⁵ Craig S. Smith, "Referendums Wrong Way to Decide Turkey's Fate, Leader Says", *New York Times*, 22 Ekim 2004.

¹⁶ Bakanız Tito Boeri, Guiseppe Bertola, Herbert Br cker (ve diğer), "Who's Afraid of the Big Enlargement? Economic and Social Implications of the European Union's Prospective Eastward Expansion", CEPR Policy Paper, No. 7, London, Center for European Policy Reform, 2002.

¹⁷ Richard Carter, "Giscard backs calls for 'privileged partnership' with Turkey" 25 Kasım 2004, <http://www.euobserver.com/?sid=9&aid=17845> (9 Aralık 2004).

¹⁸ *EnPolitix*, 8 Eylül 2004.

Görüldüğü gibi bu kültürcü AB vizyonuna göre Türkiye'nin üyeliği oldukça tartışmalıdır. Ratzinger'in açıklamalarında da ifadesini bulduğu gibi bu anlayışa göre Türkiye Avrupa'nın 'ötekisi' (*the other*) durumundadır. Neumann'ın da gözlemlediği gibi tarih içinde Avrupalı devletlerin en belirgin 'ötekisi' genelde Türkler olmuştur.¹⁹ Bu açıdan kendini Türkiye'ye karşı tanımlayan ülkelerin oluşturduğu bir birliğe böyle bir 'ötekinin' katılımı birlik için büyük bir kimlik krizi yaratacaktır ve eski Fransa Cumhurbaşkanı Valery Giscard d'Estaing'in ifadesiyle bu 'Avrupa'nın sonu' olacaktır.

Birlik içinde bu tür radikal kültürcü anlayışın hiç de zayıf olmadığını söylemek mümkün. Ancak bu kültürcü anlayışa karşı çıkan kesimler de yok değildir. Birliğin temelini ortak din olduğunu ileri süren bu anlayışa karşı Avrupa'nın temelini din yerine özgürlük, demokrasi, insan hakları, temel haklar ve hukukun üstünlüğü olduğunu savunan ve yukarıda sunulan hukuki vizyona daha yakın olan bu kesimler kültürel ve dinsel çeşitliliğin birlik için önemli bir değer olduğunu ileri sürmektedirler. Mesela Birleşik Krallık'ın eski Dışişleri Bakanı Jack Straw bu konudaki görüşünü şu şekilde ifade etmiştir:

Liberal, çoğulcu demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları gibi değerler evrenselidir ve belli bir dinin tekeline alınamaz. Bu değerler İslam'la da gayet uyumludur. Eğer Avrupa'nın gücünün Hristiyan bir klüp olmaktan değil de ortak ve evrensel değerleri temel alan farklı geleneklerin bir araya gelmesi sonucu oluşan kültürel zenginlikten kaynaklandığına inanıyorsak, ki ben buna güçlü bir şekilde inanıyorum, o zaman Türkiye'ye karşı sorumluluğumuzu yerine getirmeliyiz.²⁰

Elbetteki geleneksel olarak Birleşik Krallık birliğin genişlemesini derinleşmesine, yani bütünleşmenin daha da ileri boyutlara taşınmasına tercih etmektedir. Bundan dolayı da İngiltere Türkiye'nin üyeliğini güçlü bir şekilde desteklemektedir. Ancak burada ilginç olan şudur ki katı bir kültürcü anlayışa göre Avrupa'nın 'ötekisi' olan Türkiye, farklı bir anlayışa göre de Avrupa'nın bir uzantısı olabilmektedir. Bu şekilde sunulduğunda da Türkiye AB'ye rahatlıkla üye olmalıdır.

AB'nin bir Hristiyan kulübü olmadığı yönündeki benzer bir görüşü Avrupa Komisyonu'nun dışişlerinden sorumlu eski üyesi Chris Patten şu şekilde ifade etmiştir: "Avrupa'nın din temelinde tanımlanabileceği tezi hem yanlıştır hem de tehlikelidir. Aslında birçok açıdan AB, kendimizi din ya da etnik temelde tanımlama ve böylece de başkalarını dışlama anlayışına karşı bir sürecin, hareketin sonucu olarak ortaya çıkmıştır".²¹ Bir başka örnek de eski Almanya İçişleri Bakanı Otto Schily'nin sözleridir. Schily'ye göre Türkiye'nin AB'ye katılması dünyaya Batı ile Müslümanların aydınlanmanın getirdiği değerler, anlayışlar ve

19 Iver B. Neumann, "The Uses of the Other: "The East" in European Identity Formation", Minneapolis, University of Minnesota Press, 1999, s. 39.

20 *Guardian*, 23 Mart 2004.

21 *Enobserver*, 25 Mayıs 2004.

Birleşmiş Milletler'in insan hakları sözleşmesi temelinde bir arada yaşayabileceğini gösterecektir.²²

Materyalist Vizyon

Kültürcü ya da hukuki vizyonların aksine materyalist vizyon Avrupa'daki bütünleşme sürecini daha çok *ekonomik* ve *siyasi* bir süreç olarak algılamaktadır. Bir diğer ifadeyle AB, bazı Avrupalı ülkelerin ekonomik, siyasi ve güvenlik gibi alanlardaki ortak çıkarlarını korumak ve geliştirmek amacıyla oluşturdukları bir yapıdır. Bu nedenle de aday ülkenin olası bir katılımı kültürel farklılıklardan ya da uyuşmazlıklardan ziyade aday ülkenin birliğin ve birlik üyesi ülkelerin *ekonomik*, *siyasi* ve *güvenlik* gibi çıkarlarına ne gibi getirileri ve götürüleri olacağına bakılmakta ve bu değerlendirme de daha çok materyalist bir açıdan yapılmaktadır. Buna en güzel örneklerden biri Birleşik Krallık'ın tavrı olacaktır. Birleşik Krallık için Avrupa'daki bütünleşme ortak kültüre sahip ülkelerin bir araya gelerek oluşturduğu ve federasyona doğru giden bir süreçten ziyade ekonomik bir süreçtir ve AB ve onun üyelerinin ekonomik ve güvenlik gibi çıkarlarına katkıda bulunabilecek her Avrupa ülkesi de birliğe üye olarak katılabilmelidir. Bu nedenle de Birleşik Krallık birliğin genişlemesine en açık AB ülkelerinden biri olmuştur.

Böyle bir materyalist vizyona sahip kesimler arasında Türkiye'nin üyeliği konusundaki tartışmalarda ise şu faktörler öne çıkmaktadır. 2004 yılında birliğe üye olan ülkelerin birçoğunun aksine Türkiye'nin hem nüfus hem de alan olarak çok daha büyük bir ülke olması AB içindeki bazı kesimler için bir sorun yaratmaktadır çünkü Türkiye'nin üyeliği birlik içindeki *siyasi güç dengelerini* de önemli oranda etkileyecektir. Bilindiği gibi, AB'nin karar mekanizması içinde, nüfus büyüklüğü önemli bir yer tutmaktadır. AB Konseyi içinde uygulanan oylama metotlarından biri olan nitelikli çoğunluk (*qualified majority*) sisteminde üye ülkenin oy sayısı nüfusu tarafından belirlenmektedir. Bu oylama metodunun AB içinde giderek daha fazla kullanılır olduğu ve Türkiye'nin de 2003 rakamlarına göre Almanya'dan sonra en büyük ikinci ve Avrupa'da en hızlı büyüyen nüfusa sahip olduğu düşünülürse (bkz. Ek Tablo 1), Türkiye'nin ileride AB'ye katılımı oy dağılımında ciddi değişimlere yol açacaktır. Tabii ki bu da bazı ülkeler tarafından AB içindeki etkilerinin azalması olarak değerlendirilmektedir. Bu ülkelerden biri de Fransa'dır. Eski Fransa Cumhurbaşkanı Valery Giscard d'Estaing bu tür bir endişeyi şu şekilde ifade etmiştir: "Eğer Türkiye AB'ye alınırsa, Türkiye AB içinde en önemli karar verici aktör haline gelecektir. Bu da Fransa'nın Konsey'de etkisinin azalması anlamına gelecektir".²³ Bunu önlemek için de d'Estating'in önerisi Türkiye'ye kimi ayrıcalıklar içeren özel bir ortaklık önermektir.²⁴ Üye

²² *The Economist*, 2 Ekim 2004. Benzer bir başka görüş için *Netherlands Scientific Council for Government Policy* tarafından hazırlanan "The EU, Turkey and Islam" başlıklı rapora bakınız.

²³ Amanda Akçakoca, "Turkey's accession to the EU: Time for a leap of faith", European Policy Centre Integrated Work Programmes, 2004.

²⁴ Carter, "Giscard backs calls for 'privileged partnership' with Turkey".

olması halinde Türkiye aynı zamanda Avrupa Parlamentosu (AP)'nda da önemli bir çoğunluk elde edecektir ki bu da AP içindeki bazı partilerin temsil hakkını elinden alabilecektir.²⁵

Tartışılan bir diğer konu da Türkiye'nin üyeliğinin birliğe getireceği ekonomik yüküdür. Bir hesaba göre Türkiye'nin üyeliği AB'ye yıllık 28 milyar avro gibi bir yük getirecektir.²⁶ Başka bir hesaba göre de 2025 yılına kadar Türkiye'nin üyeliğinin toplam maliyeti yıllık 16 ile 28 milyar avro arasında değişecektir.²⁷ Ortak pazar politikalarından sorumlu eski Komisyon üyesi Frits Bolkestein'a göre de tarım ve bölge yardımları aynı kalırsa, Türkiye'nin üyeliği AB'nin içten çökmesi anlamına gelecektir.²⁸ Bu durumda AB bütçesine net katkıda bulunan kimi ülkeler (mesela Hollanda, Almanya, İsveç) bu durumdan endişe duymaktalar. Tabii bu argümanların tersini savunanlar da var. İleri sürülen alternatif görüşe göre ise Türkiye'nin AB'ye katılımı genel olarak pozitif ekonomik sonuçlar yaratabilir çünkü daha ucuz ürünler ithal edilecektir ve Türkiye ile ticaret hacmi genişleyecek bunun da Avrupa ekonomileri için getirileri olacaktır.²⁹

Bu vizyon sahibi kesimlerin Türkiye tartışmalarında önemli konulardan biri de güvenlik meselesidir. Bir kesime göre Türkiye'nin AB'ye katılımı birliğin güvenliğine büyük katkıda bulunacaktır. Türkiye'nin jeostratejik konumu Batı'nın güvenliği ve AB'nin çıkarları açısından hayati öneme sahiptir.³⁰ Türkiye enerji açısından oldukça zengin Orta Asya ve Orta Doğu ile henüz istikrara ulaşamamış Balkanlar ve Kafkaslar arasında yer almaktadır. Böyle stratejik öneme sahip bir bölgede istikrara kavuşmuş güçlü bir Türkiye ile kurulacak güçlü bir bağın hem Avrupa'nın hem de bölgenin güvenliği ve refahı için önemli getirileri olacaktır. O dönemde AB'nin genişlemesinden sorumlu komisyon üyesi Gunter Verheugen'e göre AB'nin Türkiye'ye kapıları kapaması Türkiye'de başlayan modernleşme ve demokratikleşme sürecinin sona ermesiyle sonuçlanacaktır ki bu da AB normlarının ve demokratik değerlerin stratejik öneme sahip bir bölgeye yayılmasını ve bu bölgenin istikrara kavuşmasını engelleyecek ve AB'nin çevresinde Türkiye gibi önemli bir ülkede çalkantılara neden olabilecektir ki bu da Avrupa'nın güvenliği açısından hiç de olumlu bir gelişme olmayacaktır.³¹ Yine

²⁵ Jan A. Johansson, and Jonas Sjöstedt, "The Political Composition of a Future European Parliament 27 Member States", 2001, <http://www.vguengl.org/medialibrary/files/EPEU27-MEP732eng.pdf>, (11 Eylül 2007).

²⁶ *Euobserver*, 1 Ekim 2004.

²⁷ *EurActiv*, 1 Ekim 2004.

²⁸ Andrew Beatty, "Policies unsustainable with Turkey in EU, warns Commissioner", *Euobserver*, 9 Temmuz 2004.

²⁹ Arjan M. Lejour, Ruud A. de Mooij, C. H. Capel, "Assessing the economic implications of Turkish accession to the EU", CPB Document, No. 56, 2004.

³⁰ Lionel Barber, "Turkey: a vital interest for the EU", 1997, <http://www.highbeam.com/doc/1G1-19916789.html> (10 Eylül 2007).

³¹ Nicole Pope, "European Union: Candidacy for the European Union- not if, but when", *Interna-*

eski Almanya Dışişleri Bakanı Joschka Fischer'e göre de Türkiye'nin üyeliği uluslararası terörizmle savaşta anahtar role sahiptir.³² Ayrıca başka bir argümana göre de Türkiye'nin AB'ye katılımı birliğin uluslararası alandaki etkinliğini artıracak ve birliğin dünya siyasetinde önemli roller üstlenebilen uluslararası bir aktör olmasına da katkıda bulunacaktır.³³ NATO içinde ikinci büyük askeri güce sahip bir ülkenin AB'ye katılımı AB'nin savunma ve güvenlik politikasına da önemli katkılarda bulunacaktır.

3. Nerede, Hangi Vizyon?

AB genelinde ve özellikle birlik içinde ağırlığı olan ülkelerde hangi vizyonun hakim olduğu konusu Türkiye'nin üyeliği için oldukça önemlidir, çünkü yukarıdaki analizde de görüldüğü gibi kültürcü anlayış oldukça dışlayıcı olabilmektedir. Bir diğer ifadeyle Türkiye'nin üyeliğinin AB'yi önemli ölçüde değiştireceği konusunda birçok kesim hemfikir ancak bunun olumlu ya da olumsuz olarak değerlendirilmesi ilgili aktörün sahip olduğu Avrupa vizyonu ve anlayışı tarafından büyük oranda belirlenmektedir. Bu çerçeveden bakıldığında AB içinde hangi vizyonun baskın olduğunu kestirebilmek Türkiye-AB ilişkilerinin de geleceğini öngörebilme açısından önemlidir.

Şunu da hemen belirtmekte yarar var ki yukarıda sunulan vizyonları daha çok Weber'in *ideal* tipleri olarak değerlendirmek gerekir. Analitik uslama açısından bu kategoriler oldukça yararlıdır ancak bu ideal tipler gerçek yaşamda birbirinden ayrı, bağımsız bir şekilde yer almamaktadır. Aynı ülke içinde her iki vizyona da sahip kesimler olabileceği gibi, aynı aktör birden fazla AB anlayışı da taşıyabilmektedir. Ayrıca zamanla baskın olan bir vizyon yerini bir diğerine de bırakabilmektedir. Yani bu vizyonlar sürekli bir etkileşim, sürekli bir değişim, dönüşüm içindedirler ve zaman zaman da aynı siyasal yapı içinde bile birbirleriyle çatışmaktadırlar. Mesela Türkiye ile üyelik müzakerelerinin açılması tartışmalarında Danimarka'da sosyal demokratlar Türkiye'nin üyeliğini desteklerken, kültürcü bir anlayışa sahip aşırı sağcı parti (*Danish Popular Party*) üyeliğe karşı çıkmaktaydı. Birliğin önemli ülkelerinden biri olan Almanya'da da benzer bir durum oluşmuştu. Alman Sosyal Demokrat Parti Türkiye'nin AB'ye tam üye olarak katılımına olumlu yaklaşırken şu anda Sosyal Demokratlarla birlikte hükümeti oluşturan muhafazakar Hıristiyan Demokratlar tam üyeliğe karşı çıkarak üyeliğe alternatifler üretmektedir. Mesela parti lideri Angela Merkel 2004 yılının Şubat ayında Ankara'ya olan ziyareti sırasında Türkiye'ye tam üyelik yerine özel bir ortaklık önerdi. Yine bir başka konuşmasında da Merkel 'özel ortaklık' önerisini tekrarladı ve bunun gerekçesi olarak da şunları öne sürdü. Merkel'e göre Türkiye'nin üyeliği AB'nin sınırlarını aşırı bir şekilde zorlamak ya da germekle kalmayacak, aynı

tional Herald Tribune, 23 Temmuz 2004; *Eubusiness*, 7 Eylül 2004.

³² *Eubusiness*, 2 Eylül 2004.

³³ Independent Commission Report on Turkey, 2004.

zamanda 70 milyon nüfuslu Türkiye'nin katılımı Avrupa'ya doğru büyük bir göç dalgası da yaratacaktır. Ayrıca, Merkel'e göre Türkiye'nin kültürel olarak AB standartlarına erişme kapasitesi de oldukça sınırlıdır.³⁴ Merkel'in ifadelerinde görüldüğü gibi aynı siyasal sistem içinde yer alan Sosyal Demokratlara göre Hıristiyan Demokratlar Türkiye'yle ilgili tartışmalarda kültürcü vizyona çok daha yakın durmaktalar ve Türkiye'nin üyeliğine karşı bir tutum sergilemektedirler. Aynı ülkedeki siyasi aktörlerin bile aynı konuda bu kadar farklı bir tutum sergilemesinin önemli nedenlerinden birinin de aktörlerin gelecekte nasıl bir AB görmek istedikleri ve AB'nin temelini oluşturan değerler gibi ciddi konularda oldukça farklı düşünceleri olmalıdır. Bir diğer ifadeyle fıkırsel ya da ideolojik farklılıklar herhangi bir adayın üyeliği konusunda üye ülkelerde oldukça farklı pozisyonların doğmasına neden olabilmektedir.

Bütün bunların yanısıra AB içinde çok daha ilginç bir durum gözlenmektedir. Kimi aktörler gerçek AB vizyonlarını gizleyerek, Türkiye'nin üyeliğiyle ilgili kamusal alandaki açık tartışmalarda çok daha farklı bir vizyonun söylemini kullanabilmektedirler. O dönemin AB Komisyonu üyesi Frits Bolkestein'in tavrı bunu çok güzel örneklemektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi katı bir kültürcü anlayışla bütünleşme sürecine yaklaşan ve Türkiye'nin üyeliğinin Avrupa'nın İslamlaşması sonucunu getireceği korkusunu kimi zaman dile getiren ve Türkiye'nin üyeliğine karşı çıkan Bolkestein, zaman zaman da bu tür kültürcü söylemleri bırakıp konuya materyalist bir vizyondan bakarak Türkiye'nin katılımının üyeliğin tarım ve bölge yardımları politikasında büyük bir yıkıma neden olacağı uyarısında bulunarak Türkiye'nin üyeliğine başka bir açıdan karşı çıkabilmiştir. Avusturya'nın tavrı da bu duruma paralellikler göstermektedir. Üyelik görüşmelerinin açılmasına birkaç gün kala Avusturya tam üyeliğin 'özel ortaklık' gibi alternatiflerinin olması gerektiğini ve bunun da çerçeve belgede yer almasını isterken bunun gerekçesini de Ek Şekil 2 ve Ek Tablo 2'de de açıkça görüldüğü gibi, AB toplumlarının Türkiye'nin üyeliğine olan sınırlı desteği olduğunu iddia etmekteydi. Şansölye Wolfgang Schuessel'e göre AB, Avrupa kamuoyunun bu konudaki görüşünü dikkate almak zorundaydı.³⁵ Ancak aynı Avusturya'nın Mayıs 2004'teki büyük genişleme sırasında Avrupa kamuoyunun genişleme hakkındaki düşüncelerini gündeme taşımada bu kadar ısrarcı olmamasını da dikkate alırsak, Avusturya için asıl belirleyici olanın Türkiye'nin kültürel ve sosyal farklılıkları ile Avusturya ve Türkiye (Osmanlı şeklinde okunmalı) arasındaki bazı tarihi gerçeklikler/ tecrübeler olduğunu söyleyebiliriz. Yani bu dışlayıcı kültürcü vizyonla duruma bakıyor olmanın kamusal alanda açığa çıkmasından çekinen Avusturya hükümeti başka bazı faktörleri ileri sürmektedir.

Bu tip manipülasyonların başka bir ilginç versiyonu da kültürel farklılıklar nedeniyle Türkiye'nin üyeliğine karşı çıkan kimi kesimlerin kamusal alanda bu

34 *Turkish Daily News*, 25 Ağustos 2005.

35 *BBC News Online*, 1 Ekim 2005.

dışlayıcı, kültürcü tutumlarını gizleyerek, Türkiye tartışmalarında daha meşru olarak görülebilecek hukuki vizyonun söylemlerini çıkarlarına uyacak şekilde kullanmalarındadır. Bilindiği gibi 1993 yılında Kopenhag'ta gerçekleştirilen AB zirvesinde herhangi bir aday ülkenin üyelik için yerine getirmesi gereken üç temel kriter olarak şunlar belirlenmiştir: *istikrarlı ve kurumsallaşmış bir demokrasinin var olması, hukuk devleti ve hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı, azınlıkların korunması (politik kriter); AB içindeki piyasa güçleri ve rekabet baskısı ile başedebilecek etkin bir pazar ekonomisi (ekonomik kriter); ve AB yasalarının ve politikalarının aday ülke tarafından kabulü (müktesebat kriteri)*. Ancak kimilerine göre aynı zirvede üzerinde anlaşılan dördüncü bir kriter daha vardır ki o da *AB'nin yeni üyeyi sindirebilme kapasitesidir*. Bu mantığa göre aday ülke ilk üç kriteri yerine getirirse bile eğer AB'nin o ülkeyi kurumsal, siyasi ya da ekonomik açıdan sindirme kapasitesi yeterli değilse katılım gerçekleşmemelidir. Türkiye'nin üyeliğine çeşitli nedenlerle karşı çıkan kimi kesimlerin en sık başvurduğu stratejilerden birisi de bu tezi Türkiye'ye karşı kullanmaktır. Yine Türkiye ile üyelik görüşmelerinin açılmasının hemen öncesinde yapılan görüşmelerde Avusturya'nın Türkiye'nin üyeliğine karşı sunduğu gerekçeler genişlemeyi düzenleyen hukuki çerçevenin nasıl manipüle edildiğini çok iyi göstermektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi bazı kültürel ve tarihi gerçeklikler üzerinden Türkiye'nin üyeliğine karşı çıkan Avusturya bu görüşmeler sırasında üyelik görüşmelerini düzenleyecek çerçeve belgede, 1993'teki zirveye atıfla, birliğin yeni üyeleri sindirme kapasitesinin de önemli bir kriter olarak belirtilmesini ısrarla isteyerek hukuki bir söylemle Türkiye'nin üyeliğini zorlaştırma girişiminde bulundu ve bunda da kısmen başarılı oldu.³⁶

Bütün bunlar da şu anlama gelmektedir ki hangi AB üyesi ülkede hangi vizyonun belirleyici olduğunu öngörmek oldukça güçtür, çünkü Türkiye'nin üyeliği hakkındaki görüşler hem bir ülkeden başka bir ülkeye büyük farklılıklar göstermekte, hem de aynı aktör zamanla daha farklı bir tutum sergileyebilmekte ya da kamusal alanda Türkiye ile ilgili tartışmalarda meşruiyet endişesiyle olduğundan farklı bir söylem edinebilmekte ve manipülasyonlara başvurabilmektedir. AB vizyonundaki bu dinamik durum, yani sürekli görülen zamansal ve mekansal farklılıklar, dönüşümler, değişimler, ve meşruiyet endişesiyle kamusal alanda başvurulan bu tür manipulatif hareketler bu vizyonların nerede ve ne şekilde baskın olduğu sorusunun cevabını güçleştirmektedir.

Ancak bu vizyon değişimlerinde ya da farklılıkların oluşmasında ulusal (mesela siyasi iktidar değişiklikleri) ve/veya uluslararası gelişmeler ve konjonktör (mesela 11 Eylül gibi sistemik sonuçlar yaratan olaylar) gibi faktörler çok önemli roller oynayabilmektedir. Mesela hukuki vizyona daha yakın biri olarak tanımlanabilecek eski Fransa Başkanı Jacques Chirac Türkiye'nin üyelik koşullarını tam olarak yerine getirmesi durumunda birliğe katılabileceğini

³⁶ *EurActiv*, 7 Ekim 2005. Üyelik görüşmeleri çerçeve belgesinin 3. maddesinde genişleme sürecinde AB'nin Türkiye'yi sindirme kapasitesinin öneminden bahsedilmektedir.

belirtirken,³⁷ iktidar değişikliği sonrası yerine geçen ve daha kültürcü bir anlayış taşıyan Nicholas Sarkozy ise açıkça Türkiye'nin üyeliğine karşı olduğunu belirtti ve Türkiye'ye Akdeniz ülkeleriyle birlikte bir siyasi birlik kurması önerisini getirdi.³⁸ Bu da göstermektedir ki siyasal iktidar değişikliği sonrası oluşan bireysel bazdaki bu tip liderlik değişimleri bile Türkiye'nin üyeliği açısından çok önemli sonuçlar yaratabilmektedir.

Uluslararası konjonktörün etkisine bir örnek vermek gerekirse Vatikan'ın pozisyonundaki değişim ele alınmalıdır. Türkiye ile üyelik müzakerelerinin açılmasıyla ilgili tartışmaların yaşandığı dönemde katı bir kültürcü anlayışla Türkiye'nin üyeliğine açıkça karşı olduğunu bildiren Vatikan, sonraki dönemde daha yumuşak bir tavır sergilemeye başlamıştır. Vatikan Sekreteri Kardinal Tarcisio Bertone'nin vermiş olduğu bir mülakata göre Vatikan Türkiye'nin katedeceği uzun bir yolun olduğunu belirtirken Avrupa çatısı altında bir arada yaşamının mümkün olabileceğini de eklemekte.³⁹ Bu değişimde Vatikan'ın 11 Eylül sonrasında ve özellikle son dönemde artan İslam dünyası ile Batı arasındaki gerginliği azaltmaya yönelik bir tavır değişikliği olduğu düşünülebilir. 11 Eylül, Madrid ve Londra'daki bombalama olaylarından sonraki dönemde Avrupa'da bir İslam korkusunun (*Islamophobia*) yükseldiği görülmektedir. Artan sayıda Avrupalı, İslam ile terror ve şiddet arasında bir bağ kurmakta. Medeniyetler çatışması endişelerinin iyice arttığı böyle bir dönemde İslam dünyası ile Batı arasındaki siyasi, ekonomik ve kültürel (dinsel) ilişkiler de doğal olarak bundan oldukça olumsuz etkilenecektir. Vatikan'ın Türkiye pozisyonundaki bu değişimi böyle bir ortamda Türkiye üzerinden İslam dünyasına gönderilen ılımlı bir mesaj olarak değerlendirmek mümkün görünmektedir.⁴⁰

Benzer bir motivasyon Birleşik Krallık'ın Türkiye'ye olan desteğinde de görülmektedir. Dışişlerinden sorumlu Jack Straw'a göre Türkiye'nin AB'ye katılımı AB'nin geleceği için hayattır çünkü Müslüman çoğunluğa sahip ama laik, demokratik bir Türkiye'nin birliğe katılımına izin verilerek Batı ve İslam kültürlerinin modern dünyada bir arada yaşayabileceği gösterilecek ve Batı ile İslam dünyaları arasında bir 'kültürler savaşı' bekleyenleri hüsrana uğratacaktır.⁴¹ Yine o dönemde Portekiz'in Dışişleri Bakanı olan Diogo Freitas do Amaral da AB'nin Türkiye ile üyelik müzakerelerini açmış olmasını "Bu bir tarihi olaydır ve Batı'ya karşı savaş açan, Batı ile İslam dünyası arasında bir çatışma çıkarmak isteyen Bin Ladin gibileri pek mutlu etmeyecektir"⁴² ifadeleriyle değerlendirdi.

Bu bölümü sonlandırırken şunu tekrar etmek gerekir ki bu çalışmanın amacı, AB içinde Türkiye'nin üyeliği ile ilgili bu değişkenliği ve çeşitliliği önceden tah-

³⁷ *Euobserver*, 16 Kasım 2004.

³⁸ *EurActiv*, 18 Haziran 2007.

³⁹ *Euobserver*, 31 Mayıs 2007.

⁴⁰ Benzer bir yorum için bakınız "A date with Turkey", *Financial Times*, 18 Aralık 2004.

⁴¹ *BBC News Online*, 8 Eylül 2005.

⁴² *EurActiv*, 4 Ekim 2005.

min etmeye yarayacak sihirli bir yol, bir metot önermek değildir. Şu aşamada bu çalışmanın amacı sadece ilgili üye ülkenin ve ulusal ya da ulusötesi düzeydeki ilgili aktörlerin sahip oldukları AB vizyonunun özellikle Türkiye gibi bir aday ülkenin üyeliğinin değerlendirilmesinde oynadığı önemli role dikkat çekmektir. Ancak sınırlı da olsun şunu önermek mümkün ki yukarıda örnekleri sunulan bu ve benzeri uluslararası ve ulusal düzeydeki ekonomik ve siyasal gelişmelerin AB içindeki sonuçlarını takip etmek ve bunları da tarafsız bir şekilde analiz etmek nerede, hangi aktör için, hangi vizyonun belirleyici olduğu konusunda bizlere bir fikir verecektir ve bu da AB-Türkiye ilişkilerinin geleceğini daha iyi görmemize yardımcı olacaktır.

Sonuç

AB üyesi ülkelerdeki siyasilerin Türkiye konusundaki yorumlarına ve söylemlerine bakıldığında Türkiye'nin AB'ye tam üye olarak katılımının AB içinde oldukça tartışmalı konulardan biri olduğu açıkça görülmektedir. AB içinde bu tür tartışmaların yaşanmasını da yukarıda da gösterildiği gibi 'Nasıl bir AB?' sorusunun AB üyesi ülkeler için henüz birden çok cevabının olmasının doğal bir sonucu olarak görmek yerinde olacaktır. Bu açıdan Türkiye'nin AB için bir 'ayna' rolü de oynadığını söylemek mümkün, çünkü Türkiye'nin üyeliği konusunda yaşanan tartışmalar birliğin gelecekteki şekli, sınırları ve kimliği konusunda birlik içindeki derin uçurumları, ayrılıkları ve belirsizlikleri net bir şekilde yansıtır olmuştur. Bir diğer ifadeyle, AB içindeki Türkiye tartışmaları aynı zamanda da AB'nin kendisiyle ilgili bir tartışmadır. Stoiber'in şu sorusu bu durumu çok güzel özetlemektedir: "Türkiye Avrupa'ya ait midir? Avrupa'nın sınırları nerede başlamakta ve bitmektedir?"⁴³ Türkiye'nin üyeliği üzerinden AB'nin kendini tartışmasına en son ve güzel örneklerden biri de Türkiye'nin üyeliğine karşı olduğunu açıkça belirten yeni Fransa Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy'nin Türkiye ile üyelik müzakerelerinin devam etmesine karşılık AB'nin geleceğinin tartışılması için akıl insanlardan oluşacak bağımsız bir komitenin kurulmasını şart olarak öne sürmesi ve bu önerinin de yine Türkiye'nin üyeliği konusunda tereddütlü olan Almanya Şansölyesi Angela Merkel tarafından destek bulmasıdır.⁴⁴ Bu açıdan bakıldığında şu da ileri sürülebilir ki Türkiye müzakereler sürecinde bütün başlıklarda AB yasalarını kabul edip bütün katılım şartlarını yerine getirse ve üyeliğe hazır hale gelse bile AB Türkiye'yi almak için hazır olamayabilir çünkü birlik içinde birliğin kimliği ve gelecekteki sınırları ve şekli gibi oldukça ciddi konularda ciddi ayrılıklar mevcut. Türkiye'nin adaylığı da bunları su yüzüne çıkararak daha net görünür hale getirmiştir.

Yukarıdaki analiz de açıkça göstermektedir ki birlik içinde Türkiye konusundaki bu ayrışmanın oluşmasının önemli nedenlerinden biri AB üyesi ülkelerin

⁴³ *Euobserver*, 3 Eylül 2003.

⁴⁴ *Euobserver*, 10 Eylül 2007.

AB'nin temelini oluşturan değerleri ve fikirleri farklı şekilde yorumlamaları, algılamaları ve farklı bir Avrupa vizyonu sahibi olmalarıdır. Mesela Polonya gibi kimi zaman kültürcü vizyona yakın üye ülkeler Hıristiyanlık inancının AB'nin temel değerlerinden biri olduğuna inanmakta ve bunun da AB anlaşmalarında yer almasını talep etmekteyken, Fransa gibi laik geleneğin güçlü olduğu diğer bazı ülkeler de buna açıkça karşı çıkmaktadır. AB'nin kimliği ve gelecekte alacağı şekli hakkındaki bu gibi önemli farklılıkların, ayrılıkların neticesinde birlik içinde Türkiye'nin üyeliğinin getirileri ve götürüleri konusunda da oldukça farklı değerlendirmeler ve hesaplamalar ortaya çıkmaktadır. AB'nin Türkiye'nin üyeliği konusunda açıkça ne 'Evet' ne de 'Hayır' dememesinin bir sebebi de budur. *Kısacası Avrupa'nın Türkiye'yi sindirebilme kapasitesi sadece kurumsal, teknik, ekonomik ya da siyasi bir mesele değil, aynı zamanda, hatta daha da önemli olarak, ideolojiktir/fikirseldir.*

Bu analiz bizlere şunu da göstermektedir ki her ne kadar AB bütünleşmesi Avrupa ülkeleri arasında belli oranda bir homojenleşme yaratmış olsa da AB kendi içinde oldukça heterojendir ve bunun yansıması olarak da Türkiye gibi bir ülkenin üyeliği konusunda AB içinde oldukça farklı pozisyonlar doğmaktadır. Ancak Türkiye'de hem AB karşıtı hem de AB taraftarı kimi kesimler bu gerçeklikten uzak bir şekilde tartışabilmektedir. AB taraftarları Türkiye'nin Birliğe tam üye olarak gireceğini savunurken, karşıtları da asla bunun mümkün olmayacağını ve AB'nin Türkiye'yi kendi çıkarları için kullandığı, oyaladığı gibi tezleri ileri sürmektedirler. AB'ye monolitik bir açıdan bakan bu her iki bütüncü görüş de oldukça sorunludur ve kısır bir tartışmanın ötesine de geçememektedirler. Türkiye'de AB'ye olan desteğin % 70'lerden % 30'ların altına kadar indiği bir dönemde,⁴⁵ sağlıklı politikaların üretilebilmesi için bu görüşlerin bırakılması ve hem AB içindeki, hem de üye ülkelerdeki siyasi ve ekonomik gelişmelerin ve ayrışmaların daha dikkatli ve daha objektif bir şekilde takip edilmesi ve AB içindeki bu farklılıkları Türkiye'nin avantajına çevirecek politikaların ve stratejilerin geliştirilmesi gerekir.

Ancak Türkiye tarafında hem siyasi elit hem de toplum AB içindeki bu farklılıklara ve tartışmalara gereken ilgiyi göstermemekte ve bunun sonucunda da AB'nin Türkiye'ye karşı olan tavrındaki çelişkiler ve belirsizlikler kolaylıkla çifte standard ya da Müslümanlara karşı önyargılı bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir. AB içinde bu tip grupların olmadığını iddia etmek mümkün değil ancak AB'nin tavrındaki bu çelişkilerin ve belirsizliklerin asıl sebebi olan AB içinde yine AB'nin kendisi (gelecekte alacağı şekli, sınırları ve kimliği) hakkındaki büyük ayrışmaların, farklılıkların ve çatışmaların çok daha iyi analiz edilmesi gerekmektedir. Bunun bir yolu da üye ülkelerin sahip oldukları *AB vizyonu* faktörünün genelde AB politikasında, özelde de AB'nin genişlemesi sürecinde oynadığı role daha fazla ilgi göstermek olmalıdır.

⁴⁵ BBC News Online, 30 Haziran 2007.

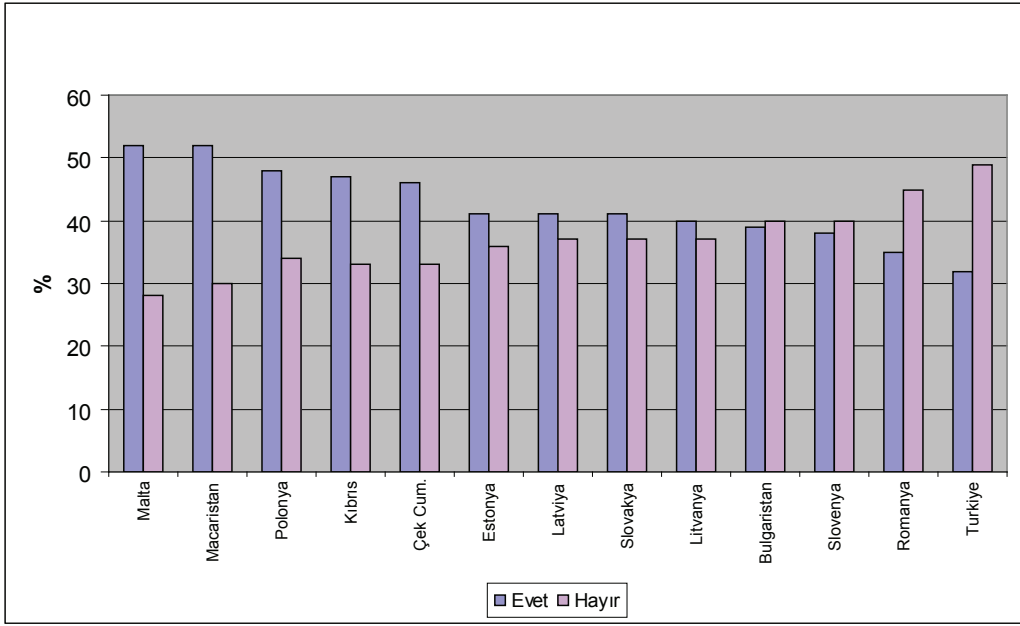
Ekler

Tablo 1: Toplam nüfus ve nüfus büyüme oranları karşılaştırması

Üye Ülke	Toplam Nüfus (2003)	Üye Ülke	Nüfus büyüme oranı (%)			
			2000	2001	2002	2003
Almanya	82,600,000	Türkiye	1.69	1.63	1.59	1.55
Türkiye	70,700,000	Almanya	0.15	0.15	0.2	0.07
Fransa 59,700,000		Birleşik Kr.	0.25	0.29	0.3	0.09
Birleşik Kr.	59,300,000	Fransa	0.46	0.5	0.5	0.4
İtalya 57,600,000		İtalya	0.08	0.03	-0.03	-0.08
İspanya	41,100,000	İspanya	0.74	0.58	0.45	0.45
Polonya	38,200,000	Polonya	-0.03	-0.02	-0.04	-0.04
Romanya	22,200,000	Romanya	-0.1	-0.12	-0.48	-0.45
Hollanda	16,200,000	Hollanda	0.72	0.75	0.65	0.44
Yunanistan	10,700,000	Yunanistan	0.21	0.29	0.38	0.46
Çek Cum.	10,200,000	Çek Cum.	-0.1	-0.48	-0.14	-0.17
Belçike	10,300,000	Belçika	0.25	0.34	0.45	0.15
Macaristan	10,100,000	Macaristan	-0.44	1.61	-0.28	-0.38
Portekiz	10,200,000	Portekiz	0.33	0.27	0.2	0.14
İsveç 8,956,000		İsveç	0.14	0.28	0.34	0.36
Bulgaristan	7,824,000	Bulgaristan	-0.46	-1.85	-0.69	-0.5
Avusturya	8,059,000	Avusturya	0.25	0.25	0.2	0.14
Slovakya	5,381,000	Slovakya	-0.07	-0.22	0	0.04
Danimarka	5,387,000	Danimarka	0.39	0.36	0.28	0.24
Finlandiya	5,210,000	Finlandiya	0.14	0.31	0.21	0.21
İrlanda 3,947,000		İrlanda	1.35	1.35	1.41	0.69
Litvanya	3,454,000	Litvanya	-0.74	-0.66	-0.37	-0.43
Latviya	2,321,000	Latviya	-0.76	-0.55	-0.89	-0.73
Slovenya	1,964,000	Slovenya	0.15	-0.61	-0.66	0
Estonya	1,350,000	Estonya	-0.44	-0.44	-0.44	-0.59
Kıbrıs 770,000		Kıbrıs	0.4	0.53	0.52	0.65
Lüksemburg	448,000	Lüksemburg	1.38	0.46	0.9	0.9
Malta 399,000		Malta	0.51	1.27	0.51	0.5
		<i>AB 27 Ort. .</i>	0.18	0.17	0.13	0.09

Kaynak: World Bank Group, World Development Indicators, 2003

Şekil 2: AB üyesi ülkelerdeki toplumların aday ülkelerin üyeliğine destekleri

Kaynak: Standard Eurobarometer 58 (2002)

Tablo 2: AB üyesi ülkelerdeki toplumların Türkiye'nin üyeliğine olan bakışı (2002)

AB 15	Evet (%)	Hayır (%)
İrlanda	69.3	30.7
Portekiz	59.2	40.8
Birl. Kr.	55.2	44.8
İspanya	52.9	47.1
İsveç	43.6	56.4
Hollanda	42.5	57.5
İtalya	39.4	60.6
Almanya	34.8	65.2
Belçika	34.1	65.9
Avusturya	33.1	66.9
Lüksemburg	31.3	68.7
Finlandiya	30.9	69.1
Danimarka	30	70
Fransa	27	73
Yunanistan	23.7	76.3

Kaynak: Eurobarometer 58, 2002

Kaynakça

“A date with Turkey”, *Financial Times*, 18 Aralık 2004.

Akçakoca, Amanda, “Turkey’s accession to the EU: Time for a leap of faith”, *European Policy Centre Integrated Work Programmes*, 2004.

“Austria repeat Turkey objections”, *BBC News Online*, 1 Ekim 2005, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4299626.stm> (27 Eylül 2007).

Barber, Lionel, “Turkey: a vital interest for the EU”, 1997, <http://www.highbeam.com/doc/1G1-19916789.html> (10 Eylül 2007).

Baun, Michael J., *A Wider Europe: The Process and Politics of European Enlargement*, Oxford, Rowman and Littlefield Publishers Inc., 2000.

Beatty, Andrew, “Policies unsustainable with Turkey in EU, warns Commissioner” *Euobserver*, 9 Temmuz 2004.

Boeri, Tito, Guiseppe Bertola, Herbert Brücker (ve diğer). “Who’s Afraid of the Big Enlargement? Economic and Social Implications of the European Union’s Prospective Eastward Expansion”, *CEPR Policy Paper*, No. 7, London, Center for European Policy Reform, 2002.

Carter, Richard, “Giscard backs calls for ‘privileged partnership’ with Turkey”, *Euobserver*, 25 Kasım 2004, <http://www.euobserver.com/?sid=9&aid=17845> (9 Aralık 2004).

“Chirac points to the third way for Turkey”, *Euobserver*, 16 Kasım 2004.

Commission of the European Communities, “2003 Regular Report on Turkey’s progress towards accession”, Brüksel, Avrupa Komisyonu, 2003.

Commission of the European Communities, “Regular Report on Turkey’s Progress towards accession”, (Brussels, COM(2004) 656), Brüksel, Avrupa Komisyonu, 2004.

Commission study reportedly buttresses case for Turkey’s accession”, *EurActiv*, 1 Ekim 2004, <http://www.euractiv.com/cgi-bin/cgint.exe/2804030-740-?1100=1&204&OIDN=1508289&....> (1 Ekim 2004).

Dinan, Desmond, “The Road to Enlargement”, Maria Green Cowles and Desmond Dinan (der.), *Developments in the European Union*, New York, Palgrave/Macmillan, 2004, s. 7-25

“EU ‘faces backlash from Turkey’”, *BBC News Online*, 30 Haziran 2007, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6256880.stm> (27 Eylül 2007).

“EU official takes Ottoman swipe as Turkey debate heats up”, *Eubusiness*, 7 Eylül 2004, <http://www.eubusiness.com/afp/040907135243.h2sernpy/view> (9 Eylül 2004).

“Europe needs Turkey, says Straw”, *BBC News Online* 8 Eylül 2005, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4227744.stm> (27 Eylül 2007).

“Europe on tenterhooks over French vote”, *EurActive*, 18 Haziran 2007,

<http://www.euractiv.com/en/elections/europe-tenterhooks-french-vote/article-163314> (25 Eylül 2007).

“EU’s Bolkestein ‘xenophobic and racist’ over Turkey”, *EuPolitix*, 8 Eylül 2004, <http://www.eupolitix.com/EN/News/200409/4676c532-a0f0-4a0d-b708-2dde1646b58d.htm> (27 Eylül 2007).

“German trade group calls for Turkey to join the EU”, *Eubusiness*, 28 Eylül 2004, <http://www.eubusiness.com/afp/040928135730.pnfvfcug/view> (4 Ekim 2004).

Grabbe, Heather, “What the New Member States Bring into the European Union”, Neill Nugent (der.), *European Union Enlargement*, New York, Palgrave/Macmillan, 2004, s. 70-94.

Independent Commission (Report) on Turkey, “Turkey in Europe: More than a promise?”, 2004, <tp://www.independentcommissiononturkey.org/pdfs/english.pdf> (12 Eylül 2007).

Johansson, Jan A. and Jonas Sjstedt, “The Political Composition of a Future European Parliament 27 Member States”, 2001, <http://www.vguengl.org/medi-library/files/EPEU27MEP732eng.pdf>. (11 Eylül 2007).

Kirişçi, Kemal, “Turkey and the European Union: The Domestic Politics of Negotiating Pre-Accession”, *Macalester International Journal*, Cilt 15, 2005.

Lejour, Arjan M., Ruud A. De Mooij, C. H. Capel, “Assessing the economic implications of Turkish accession to the EU”, *CPB Document*, No. 56, 2004.

Mahony, Honor, “Vatican stirs debate on Turkish EU membership”, *Euobserver*, 16 Ağustos 2004, <http://www.euobserver.com/?aid=17087&print=1> (16 Ağustos 2004).

Mahony, Honor, “EU calls on government to act responsibly over Turkey”, *Euobserver*, 10 Ağustos 2005, <http://euobserver.com/?sid=9&aid=19677> (10 Ağustos 2005).

“Merkel: Turkish entry would overstreach EU”, *Turkish Daily News*, 25 Ağustos 2004, <http://www.turkishdailynews.com.tr/article.php?enewsid=21570> (26 Eylül 2007).

Netherlands Scientific Council for Government Policy, “*The EU, Turkey and Islam*” Amsterdam: Amsterdam University Press, 2004.

Neumann, Iver B., “*The Uses of the Other: “The East” in European Identity Formation*”, Minneapolis, University of Minnesota Press, 1999.

Nugent, Neil, “The Eu and the 10+2 Enlargement Round: Opportunities and Challenges” Neill Nugent (der.), *European Union Enlargement*, New York, Palgrave/Macmillan, 2004, s. 1-22.

“Patten: EU handling of Turkey crucial to avert Islam-West clash”, *Euobserver*, 25 Mayıs 2004, <http://www.euobserver.com/?aid=16240&sid=15> (25 Mayıs 2004).

Pope, Nicole, “European Union: Candidacy for the European Union- not if, but when”, *International Herald Tribune*, 23 Temmuz 2004.

“Portugal defends Turkey’s EU bid”, *BBC News Online*, 28 Haziran 2007, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6250802.stm> (27 Eylül 2007).

Schimmelfennig, Frank, “The Community Trap: Liberal Norms, Rhetorical Action, and the Eastern Enlargement of the European Union”, *International Organization*, Cilt 55, No 1, 2001, s. 47-80.

“Schröder ready to welcome Turkish membership”, *Euobserver*, 3 Eylül 2003.

Sjursen, Helene, “Why Expand? The Question of Legitimacy and Justification in the EU’s Enlargement Policy”, *Journal of Common Market Studies*, Cilt 40, No 3, 2002, s. 491-513.

Smith, Craig S., “Referendums Wrong Way to Decide Turkey’s Fate, Leader Says”, *New York Times*, 22 Ekim 2004.

“Straw: “We have just made history”” *EurActiv*, 4 Ekim 2005, <http://www.euractiv.com/en/enlargement/straw-just-history/article-145295> (28 Eylül 2007).

“Straw: Turkey is EU ‘acid test’”, *The Guardian*, 23 Mart 2004, <http://www.guardian.co.uk/print/0,3858,4886419-111247,00.html> (23 Mart 2004).

“Turkey cut out of new euro coins map”, *Euobserver*, 25 Eylül 2007, <http://euobserver.com/9/24840> (26 Eylül 2007).

“Turkey deal meets criticism”, *EurActiv*, 7 Ekim 2005, <http://www.euractiv.com/en/enlargement/turkey-deal-meets-criticism/article-145399> (28 Eylül 2007).

“Turkey’s EU membership may be 10 to 15 years away: German FM”, *Eubusiness*, 2 Eylül 2004, <http://www.eubusiness.com/afp/040902082309.8m01607m/view> (9 Eylül 2004).

“Turkish EU membership to cost up to 28bn per year”, *Euobserver*, 1 Ekim 2004, <http://euobserver.com/?aid=17422> (2 Ekim 2004).

“Turkish inclusion would destroy EU, says Stoiber” *The Times*, 9 Aralık 2002.

“Vatican signals support for Turkey EU bid”, *Euobserver*, 31 Mayıs 2007, http://euobserver.com/844/24176?rss_rk=1 (27 Eylül 2007).

“Why Europe became serious about Turkey”, *The Economist*, 2 Ekim 2004, s. 54.